

Szentes az 1861. évi alkotmányosság idején

LABÁDI LAJOS

(*Szentes, Csongrád Megyei Levéltár*)

Az 1850-es évek végén a Habsburg-birodalom területén mind erőteljesebbé váló demokratikus és nemzeti mozgalmak nyilvánvalóvá tették a nyílt abszolutisztikus kormányzati rendszer válságát. Az olaszországi háborúban elszenvedett súlyos vereség következtében az uralkodó kormányzati változtatásokra kényszerült, amelyek Magyarországot is érintették. 1860. március 30-án felmentette Albrecht főherceget főkormányzói állásából, s helyébe a magyar származású Benedek Lajos tábornagyot nevezte ki. Ferenc József ezzel a személycserével a Magyarországgal szemben eddig alkalmazott politika megváltoztatása, vagyis a Bach-rendszer lebontása mellett döntött. A kinevezést tartalmazó legfelső kézirat megszüntette az ország közigazgatási egységét megbontó helytartósági osztályokat, intézkedett az Összpontosított Helytartóság Budán történő felállításáról, továbbá kilátásba helyezte a korábbi megyei és községi önkormányzati testületek helyreállítását, valamint az országgyűlés összehívását.

Mindezek megerősítést nyertek az 1860. október 20-án kibocsátott ún. Októberi Diplomában, amelyben az uralkodó újrászabályozta a birodalom közjogi viszonyait. Ígéretet tett, hogy a törvényhozás jogát ezentúl az országgyűlések és a birodalmi tanács közreműködésével gyakorolja. Elrendelte az országgyűlések összehívását, a Magyar Udvari Kancellária és a Magyar Helytartótanács visszaállítását. Fölmentette hivatalából Benedek Lajos tábornagyot, és kinevezte báró Vay Miklóst magyar kancellárrá. Az országgyűlés összehívása mellett engedélyezte a hagyományos megyei és községi szervek helyreállítását. A megyék élére alkotmányos főispánokat nevezett ki.¹

1. Az önkormányzati testületek megalakítása

Az Októberi Diploma kibocsátása után megkezdődött a megyei önkormányzati szervek helyreállítása. Az ezzel kapcsolatos Csongrád megyei előértekezleteken — melyeken már az új főispán, Tomcsányi József elnökölt — a meghívottak kinyilatkoztatták, hogy csakis az 1848: 16. és 17. tc.-ek szolgálhatnak kiindulópontul. Ennek megfelelően az 1848. évi megye tisztikar és Bizottmány részvételével tartották meg az

¹ A korszak áttekintéséhez lásd: Megyei alkotmányos mozgalmak 1860. október 20-tól 1861. április 2-ig. Pest, 1861.; *Berzeviczy Albert*: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1848—1865. Bp. 1922.; *Sashegyi Oszkár*: Az abszolutizmus kori levéltár. Bp. 1965.; *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés választóján (1860—61). Bp. 1967.; Magyarország története VI/1. Az abszolutizmusra vonatkozó rész *Szabad György* munkája. Bp. 1979.

alakuló közgyűlést Hódmezővásárhelyen, 1860. december 18-án. Elsőként intézkedtek az időközben elhalt bizottmányi tagok pótlásáról, s tisztújítás napjának kitűzéséről, valamint a megyei hagyományos járási beosztásának helyreállításáról. A Bizottmány kiegészítése nyomban megtörtént a megye városainak és községeinek delegáltjaiból. (A 433 fős megyei Bizottmányban Szentés városa 91 taggal képviseltette magát.) A tisztújításra december 20-án került sor. Az első és másodalispáni posztra az 1848. évi első és másodalispán, Rónay Mihály és Török Bálint került. A járási tisztviselők megválasztásánál már a megye hagyományos közigazgatási beosztását vették alapul. Ez a három történelmi járás (tiszáninnyi, tiszántúli, központi) helyreállítását jelentette. A tiszántúli járás élére — amelyhez Szentés városa is tartozott — Boros Sámuel 1849-es szentesi polgármestert választották meg. A tisztújítás befejeztével a megválasztott tisztviselők letették a hivatali esküt. A főispán utasította az első alispánt, hogy mielőbb gondoskodjék a megszűnt cs. kir. hatóságok iratainak átvételéről.²

A megyei Bizottmány és tisztikar megalakulását követően megkezdődhetett a rendezett tanácsú városok újjászervezése. Ezzel kapcsolatban ifj. Majláth György tárnokmester — 1860. december 27-én kelt körlevelében — utasításokkal látta el a főispánokat. Felhívta figyelmüket, hogy a szervezés egyelőre csak a városok beligazgatására terjedjen ki, a bírói állásokat az országbírói értekezlet javaslatainak elkészüléséig ne töltsék be. A tárnokmesteri körlevellet 1861. január 8-án tárgyalta Csongrád Megye Bizottmánya. A rendezett tanácsok újjászervezésének kivitelezési módja körül megoszlottak a vélemények. A megyei előljárásság részéről indítványozták, hogy az 1848/49-ben rendezett tanáccsal ellátott városok lakosságát népgyűlésen kérdezzék meg arról, akarják-e magukat az 1848: 23. tc. értelmében szervezni, vagyis kívánják-e a rendezett tanács visszaállítását. A városok által delegált bizottmányi tagok egy része nem értett egyet az indítvánnyal. Hivatkoztak a tárnokmesteri rendelet azon kitételére, amely szerint a városok és községek minden előleges felszólítás, megkérdezés nélkül, azonnali szervezkedésre utasítandók. Érvként hozták fel, hogy a városok jelenlegi törvénytelen helyzete éppúgy a bukott rendszerből ered, mint a megyéé. Tehát ha a megyének volt joga önmagát szervezni, akkor nem lehet kétségbe vonni a városok ehhez való jogát sem. Az indítványt ellenzők érvelését azzal szerelték le, hogy az önkormányzat elve éppen akkor és azáltal lenne megsértve, ha a megye a rendezett tanácsok felállítását a népnek mint erkölcsi testületnek — a „semmit ró-lunk nélkülünk” elv mellőzésével — előleges megkérdezése nélkül végzésileg ki-mondaná. A vita lezárásaként határozatban mondták ki, hogy a városok lakossága megyei küldöttségek által kérdeztessék ki: rendezett tanáccsal akarják-e magukat kormányozni.

A szentesi népszavazás megszervezésére Boros Sámuel főszolgabíró, Mikecz Ferenc alszolgabíró és Bartha János esküdttet nevezték ki. A szavazásra jogosult lakosok névjegyzékének összeállítása után írásban értesítettek minden érdekeltet a tervezett szavazás határnapjáról. (Az 1848: 5. tc. választójogi cenzusa alapján a névjegyzékben 2431 lakos neve szerepelt.) A szavazás tizedenként három turnusban történt január 15—17. között. A küldöttek minden alkalommal szó szerint felolvasták az 1848: 23. tc.-t, majd közérthetően elmagyarázták a rendezett és a rendezetlen tanács

² Csongrád Megyei Levéltár Szentési Fióklevéltára (a továbbiakban CSML (SzF) 1—3., 10., 13—50/1860. Csongrád Vármegye Bizottmányának jegyzőkönyvei és iratai (a továbbiakban Bizottmányi jgk. és ir.). *Zsilinszky Mihály*: Csongrád vármegye története. Bp. 1900. 3. köt. 267—287.; *Molnár László*: Csongrád vármegye közigazgatási szervezetének átalakulása 1848—1871. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből. XIX. század. Szeged, 1978. 147—150.; Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv. Szeged, 1987. 2. köt. 20—24.

közötti különbséget. Ezek után szólították fel nyilatkozattételre az egybegyűlteket. A szavazás eredményéről a küldöttségi elnök az alábbiakat jelentette a megyei Bizottmánynak: „Többször ismételt kérdésünkre általános felkiáltással elannyira kivétel nélkül, hogy avagy csak egy ellenkező szó sem keletkezett, mindnyájan a rendezett tanács felállítására eránt akarattjukat nyilvánították.” Az egyhangú óhajnak megfelelően a küldöttség elrendelte a városi közigazgatás azonnali átszervezését.³

A tisztújítás és a képviselő-testületi választások előkészítésére január 19-én tanácskozára hívták egybe az 1849. évi tisztikart és képviselőket. Az értekezlet kezdetén az elnök Boros Sámuel — mint 1849-es polgármester — bejelentette, hogy polgármesteri működését befejezettnek tekinti, mivel időközben magasabb hivatalra választották meg. A volt 1849. évi tisztikar szintén benyújtotta lemondását. A szervezési munkálatok időszakára Farkas Gedeon ügyvédet tisztújítási elnökké választották, majd a választójoggal rendelkező lakosok összeírására tizedenként négy-négy tagú küldöttségeket neveztek ki. A tisztújítás napját január 24-re tűzték ki. A kijelölt napon ismét összeült az 1849. évi képviselő-testület, azzal a céllal, hogy titkos szavazással megválassza a 10 fős kijelölő bizottmány tagjait, valamint a szavazatszedő küldöttségeket. A szavazás megkezdése előtt némi zavar keletkezett. Szűrszabó Nagy István képviselő ugyanis felvetette, hogy a tisztújítási előmunkálatok folytatása előtt nem ártana meggyőződni arról, hogy a 11 évvel ezelőtt megválasztott képviselő-testület jelenleg is élvezi-e még a nép bizalmát. Véleménye szerint csak ennek kipuhatolása után működhetnek tovább megnyugtató eredménnyel. Indítványozta továbbá, hogy a közgyűlés álljon el a törvény által biztosított jogától, s a méltányosságra tekintettel a kijelölő bizottmány tagjainak megválasztását ruházza át közvetlenül a népre. Az indítványokat a közgyűlés rövid vita után elvetette. Fő érvként azt hozták fel, hogy a jogátruházás következtében a tisztújítással kapcsolatos minden eddigi intézkedés érvényét vesztené, s ezáltal a halaszthatatlanul fontos tisztújítás bizonytalan időre elnapolódna. Tehát a képviselőtestület az eredeti tervnek megfelelően megválasztotta a kijelölő bizottmány tagjait és a szavazatszedő bizottságot. A tisztújítási választások megkezdése előtt a kijelölő bizottmány zárt ülésre vonult vissza. A szavazati joggal rendelkező lakosok (számuk az új összeírás eredményeként 2288 fő) eközben a városháza udvarán várakoztak. A kijelölő bizottmány elsőként a polgármesteri hivatalra jelölt személyek neveit hozta nyilvánosságra. A jelöltek között szerepelt Jurenák Eduárd, a város egyik legmódosabb birtokosa, valamint Horváth Ferenc volt országgyűlési népképviselő. Népszerűségnek egyikük sem örvendett, ezzel magyarázható, hogy a nép választása a harmadik jelőltre, Bálint Lászlóra esett, aki az összeszámolt 715 szavazatból 537-et nyert el. Mivel az idő későre járt, a tisztújítást a következő nap reggeléig elnapolták. Ez a nap hetivásárra esett, így csupán három tisztség betöltésére került sor. Öt-öt jelölt közül főbíróvá Vecsery Zsigmondot, főkapitánnyá Balogh Lajost, alkapitánnyá Koncz Sándort választották meg. A tisztújítás folytatását január 29-re tűzték ki. Ekkor történt a tanácsnokok megválasztása. Az eredeti elv szerint a 8 tanácsnok megválasztásának 8 turnusban kellett volna történnie, úgy, hogy minden turnus 4—5 jelöltje közül a legtöbb szavazatot kapott személy számított megválasztottnak. Mivel ezt túl hosszadalmasnak tartották, kimondták, hogy az egy turnuson belül a második legtöbb szavazatot kapott jelöltet is megválasztottnak tekintik. Tehát négy szavazással történt meg a tanácsnokok megválasztása. Tanácsnokok lettek: Molnár István, Dózsa Lajos, Oroszi Miklós, Győri József, Kamocsay János, Horváth Ferenc, Nagy Sámuel, Borsos Károly. Az ismét megszakított tisztújítást január 30-án folytatták. Ez alkalommal betöltötték a még üresen álló tisztségeket: főjegy-

³ CSML (SzF) 64, 229/1861. Bizottmányi ir.

zővé Szathmáry Edét, aljegyző-levéltárnokká Lakos Lajost, főügyésszé Farkas Lajost, számvevővé Cicatricis Pált választották meg. A mérnöki állást Török János, a város-gazdait Feuerer József, az orvosit Csikányi Károly, a sebészt pedig Ringvald József nyerte el.

A tisztújítás befejezése után került sor a 120 tagból álló új városi képviselő-testület megalakítására. A lakosokat január 31-én tájékoztatták a képviselő-választás menetéről. Eszerint a kiosztott szavazási ívekre minden szavazásra jogosult egyén tetszése szerint felírhat 120 nevet a város polgárai közül. Az ívek összeszámolása után a 120 legtöbb szavazatot nyert személy alkotja majd Szentes város képviselő-testületét. A szavazási ívek leadási határidejét február 3-ra tűzték ki. A szavazatok összeszámolása február 7-én befejeződött. Még ugyanezen a napon nyilvánosságra hozták az újonnan megválasztott képviselők névsorát.⁴

Az új képviselő-testület február 9-én tartotta alakuló közgyűlését a református népiskola nagytermében. Bálint László polgármester megnyitó beszédében méltatta azt a tényt, hogy az oly terhes 11 év után ismét alkalom nyílt az önkormányzási tér elfoglalására. Az ünnepélyes megnyitó után nyomban hozzáláttak a legsürgősebb tárgyak megvitatásához. Állást foglaltak számos szervezési kérdésben. Kimondták, hogy az újonnan megválasztott tisztviselők megbízatása csupán az országgyűlés újabb községezési határozatainak megszületéséig tart. Intézkedtek az adónyilvántartói és ellenőri hivatalok megszüntetéséről, mivel ilyenek 1848-ban nem léteztek, így működésük alkotmányellenes. A lakosság birtokváltozásainak nyilvántartását az egyik tanácsnokra és a mérnöki hivatalra bízták. Elrendelték a városi pénztárak megvizsgálását. Küldöttséget alakítottak a tisztviselői fizetések megállapítására.⁵

A következő közgyűlésen felolvasták több megye Szentes városához intézett átiratát. A legnagyobb érdeklődést Esztergom megye átirata váltotta ki, mely határozottan állást foglalt az alkotmányosság teljes visszaállítása mellett. Egyértelműen kinyilatkozták, hogy csakis az 1848. évi törvényeket fogadják el alapul, területükön alkotmányellenes hatóságokat nem ismernek el. A megyei tisztviselőket a letűnt rendszer hivatalnokaival való mindenféle érintkezéstől eltiltják. A községeket és magánfeleket értesítették, hogy ügyeik elintézése végett csakis az alkotmányos tisztikarhoz fordulhatnak. Kijelentették, hogy kezükbe veszik a bírói hatalmat, a törvényszéket választott bírakkal megalakítják, a bírói személyzetet pedig a hazai törvények szerinti eljárásra utasítják. Szentes város közgyűlése teljes mértékben magáévá tette a fenti pontokat. Esztergom megyéhez intézett válaszukban elmondták, hogy az átirat „újra átértéztette velünk a hosszú szenvedés alatt nemzetünkön elkövetett méltatlanságok keserű érzetét, fölszaggatta az elkövetett sérelmek és kiállott szenvedések fájó sebeit, felébresztette a letűnt rendszer útálatát, mely 800 éves törvénybe gyökerezett és jogainkat a kínos emlékü 11 év alatt szentségtelenül tiporta, mely édes nemzetünket e hosszas dermedtségben bevándorolt sáskáival szabályszerűleg pusztítja, s az elszegényedés örvényébe taszítja”. A továbbiakban hosszasan taglalták a Bach-rendszer igazságtalanságait, majd befejezésül kijelentették: „Mi is feltétlenül fektetjük magunkat az 1848. törvények alapjára, mert az alkotmányosság lényege abban áll, hogy az összes nép valódi akarata uralkodjék.” A válasz felolvasását és elfogadását kísérő lelkes hangulatot váratlan incidens zavarta meg. Stammer Sándor, a hivatalából alig egy hónapja távozott cs. kir. főszolgabíró, most városi képviselő, helvéről felpattant, s minősíthetetlen hangnemben ágált a választban megfogalmazott megállapítások ellen.

⁴ CSML (SzF) 1—23/1861. Szentes Város Tisztújítási jegyzőkönyve.

⁵ CSML (SzF) 1, 10—11, 13—14, 23, 27/1861. Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei (a továbbiakban Közgy. jgyk.)

Mint közvetlenül érintett, sérelmesnek és igazságtalannak találta a bukott rendszer tisztviselőire tett megjegyzéseket. A válaszátirotot ismertető főbíró népszerűség vadászásával és izgatással vádolta. A képviselők körében általános felháborodást váltott ki Stammer fellépése. Közakaratra jegyzőkönyvi megrovásban részesítették a bukott főszolgabíró, s figyelmeztették, hogy a jövőben óvakodjék minden hasonló megnyilatkozástól.⁶

Az Esztergom megyei átirot hatására megfogalmazott elvi nyilatkozatot hamarosan gyakorlati tettek követték. A rendezett tanács teljes helyreállítása érdekében elengedhetetlennek tartották az első folyamodású bíraskodás azonnali megkezdését. Ezért nem várták be az országbírói értekezlet eredményét, hanem nyomban intézkedéseket tettek a városi törvénykezés megszervezésére. Február közepétől mind a szöbéli bíróság, mind a városi törvényszék — a főbíró elnökle alatt — megkezdte működését. (A megyei törvényszék felállítására majd csak május—június folyamán került sor.)

Ezekben a napokban már folyt az országgyűlési képviselőválasztások előkészítése. A február 9-i közgyűlésen megalakították a választásokat lebonyolító Központi Választmányt, amely másnap megkezdte működését. A követválasztás napját március 4-re tűzte ki. A választójogosultak összeírása február 25-én befejeződött. Ugyanezen a napon a képviselő-testület megvitatta a megválasztandó követtel szembeni elvárásokat. Alapvető követelményként kimondták, hogy a megválasztott országgyűlési követ „ismerje erkölcsi és hazafiúi kötelességének a becsületszó szent esküje mellett nyilvánítani a választóközönség előtt, miként politikai hitvallásul egyedül s kizárólag csak az 1848-ai törvényeket veendi iránytűül a nemzet jövőendő boldogsága megalakítása s megszilárdítására”.

A választást az óvárosháza udvarán tartották. Seres László választási elnök felvázolta Magyarország jelenlegi helyzetét, hangsúlyozva az összeülő országgyűlésre váró fontos teendőket. Az elnöki megnyitó után megkezdődött a követjelöltek ajánlása. A választók egyik része Boros Sámuel volt polgármester, a másik része Vecsery Zsigmond jelenlegi főbíró megválasztása mellett ívelt. Az elnök szavazást rendelt el. Boros Sámuel 662, Vecsery Zsigmond 153 szavazatot kapott. Ennek alapján Boros Sámuel kiáltották ki Szentes város országgyűlési követének. (Az 1555 szavazásra jogosult lakos közül 815 élt jogával.)⁷

Az 1861. január végén megválasztott városi tisztikar személyi összetétele nem bizonyult tartósnak. A tavasz folyamán több jelentős poszton személycserékre került sor. Március elején lemondott Lakos Lajos aljegyző, aki a levéltárnoki teendőket is ellátta. Helyére Rákos Antalt választották meg. A megszűnt hivatalok iratainak átvétele jelentősen megnövelte a levéltárnoki teendőket, ezért április végén a képviselő-testület határozatot hozott az önálló levéltári hivatal felállítására. Levéltárnokká (egyben harmadik jegyzővé) Huszka Károlyt választották. Ugyanezekben a napokban megürült egy törvénytudó tanácsnoki állás. Ez az országgyűlési választás eredményével volt összefüggésben. A követte megválasztott Boros Sámuel ugyanis Horváth Ferenc tanácsnokot jelölte maga helyett a tiszántúli járás főszolgabírói posztjára. A megürült tanácsnoki állást Pokomándy Károly nyerte el. Május folyamán újabb három poszton történt változás. A hónap elején lemondott Farkas Lajos főügyész. Döntését azzal indokolta, hogy tisztségét kihasználatlannak, s ezáltal fölöslegesnek érzi.

⁶ CSML (SzF) 22., 24/1861. Közgy. jgyk.

⁷ CSML (SzF) 15—16, 34/1861. Közgy. jgyk.; 1—7/1861. Szentes Város Központi Választmányának jegyzőkönyve; 177/1861. Szentes Város Tanácsának jegyzőkönyvei és iratai (a továbbiakban Tanácsi jgyk. és ir.)

Az ügyészi teendők ideiglenes ellátását Kókay István ügyvédre bízta. Ugyancsak május elején távozott hivatalából Horváth László adószedő. Az ő eltávolítását a tanács szorgalmazta, mivel a nevezett tisztviselő a február elején kimondott elv és a tanács határozott utasítása ellenére érintkezésbe lépett a cs. kir. adóhivatallal. Az adószedő távozását követő napokban — gyengélkedő egészségi állapota miatt — Bálint László polgármester is benyújtotta lemondását. A közgyűlés ezt nem fogadta el, így Bálint továbbra is hivatalba maradt. Betegsége azonban komolynak bizonyult, május utolsó napjaiban meghalt.⁸

A városi képviselők május 31-én értesültek a polgármester haláláról. Ugyanekkor jutott tudomásukra az is, hogy a szomszédos Csongrádon kezdetét vette az adók katonai erőszakkal történő behajtása. Mivel várható volt, hogy a császári katonaság hamarosan Szentesen is megjelenik, sürgősen dönteniük kellett arról, hogy a városi vezetőség és a lakosság milyen magatartást tanúsítson. Rövid megemlékezés után intézkedtek Bálint László temetéséről, majd nyomban hozzáálltak az adóbehajtással kapcsolatos teendők megvitatásához. Mindenekelőtt leszögezték, hogy a magyar nemzet csak a saját törvényei által megállapított adók lerovására kötelezhető, az „önként szülte” császári adók fizetésére nem, ennél fogva — hangoztatták a képviselők — „a szolgaság járma alatt is maradt elég erőnk, s jogérzetünk kimondani, miként a most erőszakolt adó Isten és ember előtt törvénytelen, s mint ilyent mi, kik életünknel is kedvesebb alkotmányunkhoz, törvényeinkhez tántoríthatlan hűséggel ragaszkodunk, önkéntesülag fizetni soha nem fogjuk”. Határozatilag kimondták, hogy a törvénytelen adónemek behajtása végett megjelenő, bármi néven nevezendő császári hivatalnokok beszállásolását a tanács, illetőleg a polgármester határozottan tagadja meg. A város tizedeibe bizottmányokat neveztek ki egy-egy tanácsnok elnökletével, azzal a feladattal, hogy az erőszakos adóbehajtás megkezdése esetén foglalják jegyzékbe a megszálló katonák által az egyes lakosoknak okozott károkat. A közgyűlés ugyanis elhatározta, hogy a lakosság minden megszállásból eredő költségeit és kárait közös tehernek tekinti, s utólag a városi pénztárból megtéríti. Végezetül — a megyei Bizottmányhoz hasonlóan — kimondták, hogy a közgyűlés „mindazokat, kik a törvénytelen adó behajtására akármi kis részben is segédkezet nyújtani elég vakmerők lennének, az 1504. évi 1-ső tcz. s más fönnálló hason tartalmú alkotmányos törvényeink értelmében, törvényszegőnek, becstelennek s hazaárulónak tekinti és nyilvánítja”.⁹

A városatyák aggodalma nem volt alaptalan. Még a fenti határozat meghozatalának napján megjelentek Szentesen a Szegedi cs. kir. Pénzügyigazgatóság megbízottai — Bosissovich cs. pénzügyi comissárius és Wobesz helybeli cs. adópénztárnok — nyolc fős katonai fedezettel. Minősíthetetlen hangnemben követelték a városi hatóságtól, hogy az adóhátralékosokat szólítsák fel tartozásaik azonnali kifizetésére. Nagy Sámuel helyettes polgármester kijelentette, hogy az általuk követelt császári adót mint törvénytelen behajtani nem fogja soha, sem annak behajtásához segédkezet nem nyújt. Közölte azt is, hogy ismerte a lakosság hangulatát, az adót senki sem fogja befizetni, tehát jobb lesz, ha elhagyják a várost. Ennek természetesen nem tettek eleget. Csupán arra voltak hajlandók, hogy követeléseik érvényre juttatását másnapra halasszák, bevárva Bálint László polgármester temetését. A temetés után nyomban megjelentek a városházán. Ezúttal taktikát változtattak. A császári hivatalnoki egyenruhát magyaros öltözetrel váltották fel, s udvariaskodva azt hangoztatták, hogy szeretik ők a magyarokat, szívben ők maguk is azok, most csak fájdalmas kötelességüket tel-

⁸ CSML (SzF) 47., 67—68., 93., 96—97., 107/1861. Közgy. jgyk.

⁹ CSML (SzF) 95., 113/1861. Közgy. jgyk.

jesítik. Mézes-mázás szavakkal igyekeztek elérni, hogy a tanács kiadja a város adófőkönyveit (az ún. B tabellákat), amelyekből kideríthették volna az adósok neveit. Próbálkozásuk sikertelen maradt. A jelenlévő előjárók kijelentették, hogy semmit sem tudnak a B tabellák hollétéről. Mint várható volt, ismét durva, parancsolgató hangnemre váltottak. Katonáikkal átkutatták a városháza valamennyi szobáját, de a B tabellákat nem találták meg. Egy hét elteltével üres kézzel távoztak Szentestről. Csongrád városát ekkor már 300 császári katona megszállás alatt tartotta.¹⁰

A várható megpróbáltatások sürgősen szükségessé tették az üresen levő polgármesteri állás betöltését. A körülményekre való tekintettel nem írtak ki új választást, hanem a képviselő-testület hatáskörébe utalták a polgármester személyének kiválasztását. A képviselők azonban feladatuk kapták, hogy puhatolják ki, a nép kit látna legszívesebben a polgármesteri székben. A június 10-i közgyűlésen került sor a polgármester megválasztására. A titkos szavazás eredményeként Oroszi Miklós tanácsnok, a tisztikar egyik legtevékenyebb és legtehetségesebb tagja került ki győztesen. A leadott 104 szavazatból 73-at ő nyert el. (A következő legtöbb szavazatot — 26-ot — Jurenák Eduárd kapta.) Oroszi köszönetet mondott a közbizalomért, de gyöngé egészségi állapotára hivatkozva nem fogadta el a polgármesterséget. A képviselők többsége nem nyugodott bele lemondásába. Oroszi Miklós végül engedett az újbóli felkéréseknek, s elvállalta a terhesnek ígérkező tisztséget. Székfoglalójában kérte a tanács és a képviselő-testület egyetértő támogatását. Ez csak úgy lehetséges — jelentette ki — ha az „egymás közötti meg hasonlítás, vizsály most elfojtva, jövőre pedig kiirtva leend.”¹¹

A városi vezetés egységére valóban nagy szükség volt. A halmozódó gondok között változatlanul kiemelt helyet kapott az erőszakos adóbehajtás, amely bármelyik percben Szentesen is kezdetét vehette. A veszélyt növelte, hogy a szomszédos Csongrád városának — ahol az azóta 500 főre növelt császári katonaság már több mint egy hónapja szorongatta a lakosságot — tartalékai kifogyóban voltak. A további kitarthatáshoz nem nélkülözhetette a szomszédos települések támogatását. Június közepétől Szentes folyamatos pénzsegéllyel, termény- és élelmiszer-küldeményekkel segítette a csongrádiakat. E kritikus napokban a városi képviselő-testület szép példáját adta a szolidaritás nemes érzésének. A segélykiutalások minden alkalommal egyhangú szavazással történtek. A támogatás indokait a közgyűlés a következőképp foglalta össze: „Ismerjük Csongrád város azon nemes kitartását, mely ily nemben sanyargatott városaink közt még példátlan, s ezért fölhíva érezzük magunkat lelkünk érzetétől teljesíteni mindazt, mi szenvedő embertársaink iárnyában hazafias szent kötelességünk. — Bár alig van község anyagilag nyomasztóbb helyzetben, mint mi, s bár nem tudjuk, mely percz lesz az az átkos, melyben az embertelen kínoztatásnak ez újabb nemét mi is túrni kénytelenítettünk, kiürült pénztárunkból az utolsó filléreket is összeszedve a legőszintebb készséggel nyújtjuk át szenvedő testvéreinknek, hisz egy anyának vagyunk gyermekei, egyek óhajaink, egyek fájdalmaink, szenvedéseink.”

A szomszédos helységek sokoldalú támogatásával a csongrádiak még kitartottak egy ideig, július végén azonban már nem bírták tovább. Felhagytak a kilátástalan ellenállással, s július 24-től megkezdték az adófizetést. Megháttrálásukhoz döntően hozzájárult az a körülmény, hogy az uralkodó határozottan elutasította az 1848-as törvények teljes elismerését kérő országgyűlési feliratot.¹²

¹⁰ CSML (SzF) 717/1861. Bizottmányi ir.

¹¹ CSML (SzF) 115., 119/1861. Közgy. jgyk.

¹² CSML (SzF) 132—133., 154/1861. Közgy. jgyk. *Labádi Lajos*: Adalékok az 1861. évi katonai egzekúció csongrádi történetéhez. Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád, 1984. 179—190.

2. Katonai egzekúció

Az elutasító császári leirat és Csongrád város kényszerű meghátrálásának szomorú híre futótűzként bejárta a megye városait és községeit. Szentes városa közvetlen veszélybe került. Szinte biztos volt, hogy Csongrád után Szentes lesz a császári katonaság következő állomása. A veszélyhelyzetre való tekintettel Oroszi polgármester július 27-én rendkívüli közgyűlést hívott össze. Megnyitójában felvázolta a kialakult helyzetet. Megállapította, hogy az ismertté vált császári leirat a „jövők fölötti reményünket” rendkívüli mértékben megnehezítette. Egyértelművé vált ugyanis, hogy a város menthetetlenül ki van téve az „adó harácsoló katonaság erkölcsiséget ölő pusztításainak”. Lehangoló példaként utalt a csongrádiak sorsára, kik 8 heti ellenállás után kénytelenek voltak az erőszak előtt meghajolni, s a törvénytelen adó fizetését megkezdeni. A szomorú tények ismertetése után feltette a kérdést: a képviselő-testület megmarad-e továbbra is a május 31-én hozott határozata mellett, s ezzel összefüggésben hazaárulási bűnnek tekinti-e a császári hatósággal történő esetleges érintkezést a város megszállástól való megmentése érdekében? Vagyis el kellett dönteni, hogy a csongrádiak példáján okulva kitehetik-e a város lakóit a császári katonaság megszállásának, tudva azt, hogy a megszállással járó megaláztatások, szenvedések és költségek vállalása után, szinte biztos, hogy a csongrádiakhoz hasonlóan ők is rákényszerülnek az adófizetésre. Röviden: ésszerű dolog-e vállalni az eleve bukásra ítélt küzdelmet? A polgármesteri kérdésfeltevés heves vitát robbantott ki. A több mint két órán át tartó szóváltás után a közgyűlés határozat nélkül osztott fel. A vita során elhangzott nézeteket, állásfoglalásokat a korabeli jegyzőkönyv nem rögzítette. Ennek ellenére szinte biztosra vehető, hogy számos képviselő áruulásnak minősítette a május 31-i határozat esetleges megtagadását. Valószínűleg hasonló jelzőkkel illették a kérdést felvető polgármestert is. Ezzel magyarázható, hogy a következő napi közgyűlésen Oroszi Miklós benyújtotta lemondását. Okként a személyével szemben megnyilvánult bizalmatlanságot hozta fel. A közgyűlés nem fogadta el a lemondást. Az előző napi vitával kapcsolatban határozatilag kimondta, hogy bevárják a törvénytelen adó erőszakos úton történő behajtásának megkezdését, s csak e „szomorú perc bekövetkeztével” bízzák meg a tanácsot, hogy a város lakosságának érdekében a legcélravezetőbb intézkedéseket tegye.¹³

A határozatban emlegetett „szomorú perc” igen hamar elérkezett. Augusztus 4-én 500–600 fős császári katonaság szállta meg Szentest. A városi tanács augusztus 6-án ült össze a teendők megbeszélésére. Határozatilag kimondta, hogy egy küldöttség által el kell érni az illetékes főhatóságoknál a katonai egzekúció megszüntetését. Küldöttekül Oroszi Miklós polgármestert és Szathmáry Ede főjegyzőt nevezték ki, akik nyomban felutaztak Pestre. Elsőként Tomcsányi József főispánt keresték fel, s kérték a támogatását. Tomcsányi tehetetlennek bizonyult. Következő útjuk az Országos Pénzügyigazgatósághoz vezetett. Itt azt a határozott választ kapták, hogy Szentesről a megszálló katonaság nem vonható el, mégpedig azért nem, mivel elsősorban Szentes segítette Csongrád városát abban, hogy az adóbehajtó katonasággal olyan hosszú ideig dacolhasson. A küldöttek ezzel a válasszal nem térhettek haza. Felkerestek több tekintélyes országgyűlési képviselőt, s megvitatták velük a további lehetséges lépéseket. Többek tanácsára még az éjszaka folyamán Bécsbe utaztak, és kihallgatást kértek gróf Forgách Antal főkancellártól. A kancellár fogadta őket, s megígérte, hogy támogatni fogja a város ügyét a pénzügyminiszternél. Közbenjárására a pénzügyminiszter augusztus 9-én fogadta a szentesi küldötteket. Oroszi Miklós részletesen beszá-

¹³ CSML (SzF) 162., 164–165/1861. Közgy. jgyk.

molt a város helyzetéről. Külön kiemelte, hogy Szentes földművelésből élő lakossága nem tudja az évi termést betakarítani, mert a házat kénytelen őrizni a beszállásolt katonáktól. Ez a kincstárra nézve is káros — érvelt a polgármester —, a megtermelt gabonából tudnák előteremteni az adófizetéshez szükséges összeget. Végezetül kérte a katonaság Szentesről való elvonását, s az egzekúciónak legalább hat hétre történő felfüggesztését. A kérést annál inkább méltányolhatónak tartotta, mivel Szentesen az adófizetés már augusztus 4-e óta szakadatlanul folyik. A pénzügyminiszter válaszában kijelentette, hogy a kérés teljesíthető, de előbb ellenőriztetni fogja, hogy az elmondottak mindenben megfelelnek-e a valóságnak. A kihallgatás végén megígértette a küldöttekkel, hogy a szentesiek a katonaság elvonulása után sem függesztik fel az adók befizetését. Ellenőrzésképp nyomban telegrafáltatott a szegedi pénzügyigazgatósághoz. A küldöttek által elmondottak igaznak bizonyultak, így határozott ígéretet tett a katonaság elvonására.

Orosziék augusztus 12-én tértek haza Szentesre. Beszámolójukban hangsúlyozták, hogy csak átmeneti sikerről van szó, hisz az egzekúció felfüggesztése csak szeptember 15-ig tart, és az adófizetés elakadása esetén folytatódni fog.

A felsőbb utasítások értelmében a katonaság augusztus 15-én kivonult Szentesről. Ezt követően a városi előljáróság kimutatást készített a közköltségen történt élelmezés főbb kiadásairól. Eszerint a katonák augusztus 4—15. között elfogyasztottak 42 mázsa húst, 57 akó bort és 7 akó pálinkát (1 akó = 54,30 liter). Ezek összkiadása megközelítőleg 1340 forintra rúgott. Ezen felül a várost „végrehajtási költség” címén további 284 forint befizetésére kötelezték. Ezekhez járultak az egyes lakosokat sújtó kiadások és károk. E nem csekély teherétel elenyészővé válik, ha összehasonlítjuk Csongrád város egzekúciós kiadásával, amelyek több mint 40 ezer forintra rúgtak. A szentesi előljáróság lakosságot tehermentesítő politikáját tehát siker koronázta.¹⁴

3. Az alkotmányos testületek visszalépése

Néhány nappal a katonaság távozása után megérkezett az országgyűlés feloszlásának híre. E lehangoló esemény értékelése volt az 1861. szeptember 5-i városi közgyűlés legfőbb napirendje. Az országgyűlés működésével kapcsolatban valamennyi képviselő egyetértett abban, hogy: „Nemesen és híven védte elévülhetlen jogait e nemzetnek, igazán képviselte és tolmácsolta annak érületét, meggyőződését; őseink nyomdokain indulva bölcs óvakodással, egyedül a törvényre s alkotmányra fektette törvényhozói működése alapját”. Ezek után kijelentették, hogy a városi képviselő-testület teljes mértékben osztja az országgyűlés által felállított elveket, annak eljárását elejétől végig helyesli és magáévá teszi, minden feliratát a nemzet „hiszekegyének” tartja. Határozatilag kinyilatkozták, hogy hatósági működésükben a jövőben is egyedül a szentesített törvényeket fogják követni.¹⁵

A magasztos állásfoglalást beárnyékolta a városi előljáróságon belül fel-felvillanó viszálykodás. Oroszi polgármester ugyanis az ügyintézés zavartalanságának biztosítása érdekében igen határozottan fellépett a munkájukat hanyagul végző tisztviselők ellen, számos ellenséget szerezve ezzel magának. A tiszti vizsgálatok személyeskedésekbe torkollottak, pártoskodáshoz vezettek, megbontva a tisztikar egységét, egyben lejárátva tekintélyét. Hangulatrontó elemként jelentkezett az is, hogy a város több évtizedes örökváltsági ügye továbbra is megoldatlan maradt. Az országgyűlés össze-

¹⁴ CSML (SzF) 1471., 1548/1861. Bizottmányi ir.; 690/1861. Tanácsi ir.; 4/1862. Tanácsi jgyk.

¹⁵ CSML (SzF) 175/1861. Közgy. jgyk.

hívása reményeket ébresztett a lakosokban, de a kedvező megoldás ezúttal is elmaradt.¹⁶

Október folyamán egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az önkormányzati testületek napjai meg vannak számlálva. Egymást érték az abszolutista kormányzati rendszerre emlékeztető utasítások, parancsok. Ezek zöme elsősorban a megyék és városok által eddig szabotált különböző adónemek behajtására irányult. Elrendelték például a bélyegilleték utólagos behajtását, a mulasztáson ért városi előljárókat szigorú bírságolással fenyegették meg. Ezt az utasítást hamarosan újabbak követték. Előbb a helybeli cs. kir. adóhivatal szólította fel a városi tanácsot az 1862. évi közvetlen adók és rendkívüli pótlékainak összeszedésében való tevékeny részvételre, majd a Szegedi Cs. Kir. Pénzügyigazgatóság értesítése érkezett meg arról, hogy a bor, must és hús fogyasztási adóját — 15 000 forint értékben — Szentes városára kirótták, s várják a törlesztés megkezdését.

Ez utóbbi felszólítások azokban a napokban érkeztek, amikor nyilvánosságra került a megyegyűléseket betiltó kancellári rendelet. A városi közgyűlés november 5-ére tűzte napirendre megvitatásukat. Ekkor már köztudott volt, hogy az előző nap katonai erővel feloszlatták Csongrád Megye Bizottmányát, amelynek következtében a megyei tisztikar bejelentette lemondását. A rendeletek ismertetése után nyomban felolvasták Szentes város tisztikarának a hivatalos működéséről lemondó nyilatkozatát. Ebben hangsúlyozták, hogy lemondásuk erkölcsi kényszer következménye, mivel a tényleges hatalomtól jövő törvénytelen rendeleteknek esküszegés és a törvény elárulásának bűne nélkül nem tehetnének eleget. A képviselő-testület elismerte a lemondás indokoltságát. A felolvasott kormányszéki rendeleteket a helyhatóságok jogait sértő abszolutisztikus intézkedéseknek minősítette, amelyek végrehajtásához az alkotmányos tisztikar segédkezet nem nyújthat. A lemondás elfogadásával egyidejűleg kinyilatkozta, hogy a körülményektől függetlenül a város tisztikarának 3 évig a most visszavonuló tisztviselőket tekinti, s mint ilyeneknek hazafiúi kötelességévé teszi, hogy mihelyt a törvényesség terén felmerült akadályok elhárulnak, helyeiket ismét foglalják vissza. Ezek után a képviselőtestület is bejelentette visszavonulását.

A közgyűlés feloszlása előtt intézkedéseket tettek a város ideiglenes kormányzására. A személy- és vagyonbiztonság fenntartása, valamint a város belgazdasági ügyeinek vitele szempontjából szükségesnek tartották, hogy a főkapitányi, pénztári, mérnöki, városgazdai és leváltárnoki hivatalok tovább működjenek. Elhatározták egy háromtagú bizottság kinevezését, azzal a feladattal, hogy a fent nevezett hivatalokkal egyetértve, az alkotmányosság szellemében kezelje a város összes közbiztonsági és belgazdasági ügyeit. Azzal a megkorlátással, hogy működése csak a folyamatban levők ügyek befejezésére terjedhet ki. A bizottság feladatává tették továbbá, hogy a visszavonuló tisztikartól vegye át a hivatalos iratokat, pénzeket és pecsétet, s gondoskodjék azok levéltárba helyezéséről. Utasították, hogy az ideiglenes időszak alatt érkező leveleket felbontatlanul gyűjtse össze, és helyezze letétbe. Végezetül felhívták a bizottság figyelmét arra, hogy a város vezetésének az abszolút hatalom által kinevezett tisztviselők kezébe kerülésekor igyekezzen elérni, hogy a város gazdasági ügyeit egy lakosság által választott állandó gazdasági bizottmányra bízzák. A bizottság tagjaivá id. Nagy Ferencet, Szépe Pált és Szabó Károlyt nevezték ki. A jegyzői teendőket Huszka Károlyra ruházták. A képviselőtestület és a tisztikar lemondásáról feliratban tájékoztatták a Helytartóságot. Oroszi Miklós polgármester zárszava után — az „Isten, áldd meg a magyart” zengése közben — a közgyűlés eloszlott. Szentes lakói másnap falragaszokról értesültek az eseményekről.¹⁷

¹⁶ CSML (SzF) 208., 213., 215., 228/1861. Közgy. jgyk.

¹⁷ CSML (SzF) 259—260/1861. Közgy. jgyk.